

O'ZBEK TILIDA TERMINLARNING ISHLATILISHI

Рузметова Муҳаббат Шакировна

ТИҚХММИ" МТУ доценти,

педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Baltayeva Anadjan Tadjibayevna

Toshkent davlat transport universiteti dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek tilidagi terminlarning ishlatilishi va rivojlanishiga oid masalalar muhokama qilinadi. O'zbek tilining terminologiyasi va uning ilm-fan, texnika, iqtisodiyot, madaniyat va tarix sohalarida qanday o'zgarishi haqida batafsil tahlil beradi. Mustaqillikdan oldingi davrda o'zbek tiliga rus tilidan o'zgartirilgan ilmiy va texnik atamalarning ko'pligi va mustaqillikdan keyin yangi terminlarni yaratish jarayonidagi qiyinchiliklar muhokama qilinadi. Shuningdek, terminlarni to'g'ri qo'llash, xalqaro aloqalar, madaniyat va san'at sohalarida terminologiyaning o'rni haqida ham so'z yuritiladi. Maqolada o'zbek tilida terminologiyani milliyashtirish, yangi atamalarni yaratish va global miqyosda ishlatish bo'yicha kelajakdagi vazifalar ham ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *terminologiya, o'zbek tili, ilmiy va texnik atamalar. terminlarni yaratish, mustaqillikdan oldingi davr, mustaqillikdan keyingi davr, madaniy terminologiya, xalqaro aloqalar.*

Terminlar – bu tilshunoslikda va ilm-fanda aniq bir soha yoki fan doirasiga oid tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladigan atamalardir. Har bir tilda bo'lgani kabi, o'zbek tilida ham o'ziga xos terminologiya mavjud. Terminlarning maqsadi esa, faqatgina texnik yoki ilmiy muloqot uchun emas, balki umumiy xalqaro aloqalarda ham aniq va tushunarli kommunikatsiyani ta'minlashdir. O'zbek tilidagi terminlarning ishlatilishi, ayniqsa, xalqaro miqyosda ommalashgan sohalar bilan aloqalar ortishi bilan, o'zgargan va rivojlangan.

Terminlarning to'g'ri ishlatilishi tilning aniqligini ta'minlaydi. Har bir termin o'zida aniq bir tushuncha yoki bilimni ifodalovchi kalit so'z bo'lib xizmat qiladi.

Shuning uchun terminologiya — tilshunoslikning muhim bir sohasi hisoblanadi. Tilshunoslar va mutaxassislar terminlarni aniq va bir xil mazmunda ishlatishlariga katta ahamiyat beradilar. Aks holda, turli yoʻnalishlardagi odamlar oʻrtasida kommunikatsiya toʻsiqlari yuzaga kelishi mumkin. Terminlarning toʻgʻri ishlatilishi esa oʻz oʻrnida ilmiy muloqotda aniq va tushunarli natijalarga erishilishiga yordam beradi. Shuning uchun ilmiy-tadqiqotlar jarayonida ham, ta'limda ham va kundalik hayotda ham terminologiyani puxta bilish muhim sanaladi.

Oʻzbek tilidagi terminologiyaning rivojlanish tarixiga nazar tashlasak, bu jarayon asosan ikki asosiy bosqichda shakllanib kelgan: birinchi bosqich, mustaqillikdan oldingi davrda (Sovet Ittifoqi davri) va ikkinchi bosqich, mustaqillikni qoʻlga kiritgan davr.

1. Mustaqillikdan oldingi davr

Sovet Ittifoqi davrida oʻzbek tili oʻzining soʻz boyligi va terminologiyasini rivojlantirishga urinishlar qildi, ammo bu jarayonning asosiy ta'siri boshqa tillardan, ayniqsa, rus tilidan keldi. Sovet davrida oʻzbek tilida ilmiy va texnik atamalar asosan rus tilidan oʻzgartirildi va koʻplab yangi atamalar rus tilidan toʻgʻridan-toʻgʻri tarjima qilindi. Bu jarayon katta miqyosda amalga oshirilgan boʻlib, koʻplab sohalarda, jumladan, texnika, ilm-fan, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarda ruscha terminlar oʻzbek tiliga kirib keldi. Misol uchun, "komp'yuter", "telefon", "radio", "internet" kabi soʻzlar rus tilidan oʻzlashtirilgan va oʻzbek tilida keng qoʻllanilgan. Biroq, bu terminlarning ayrimlari oʻzbek tilining til tizimiga moslashmagan holda qolgan va ruscha talaffuzda ishlatilgan. Masalan, "televizor" soʻzi rus tilidagi "телевизор" atamasidan olingan va uning talaffuzi ruscha shaklda saqlanib qolgan. Bundan tashqari, sovet davrida koʻplab ijtimoiy, siyosiy va ilmiy atamalar rus tilidan oʻzbek tiliga oʻzgartirildi. Shuningdek, bu davrda ilmiy terminlarni yaratishda rus tilidagi lugʻatlar va normativ hujjatlar asos qilib olindi. Bu jarayon koʻplab ilmiy sohalarda oʻzbek tilida terminlar yaratishda yirik yutuqlarga olib keldi, ammo bu jarayonni toʻliq milliyashtirish mumkin boʻlmadi.

2. Mustaqillikdan keyingi davr

Mustaqillikni qoʻlga kiritganidan soʻng, oʻzbek tilining rivojlanishi yangi bosqichga oʻtdi. Oʻzbekiston oʻzining milliy madaniyatini va tilini rivojlantirishga katta eʼtibor qaratdi. Oʻzbek tilida yangi ilmiy va texnik atamalarni yaratish, mavjud atamalarni yangilash, ularni xalqaro sohalarga moslashtirish masalalari kun tartibiga kiritildi.

Mustaqillik davrida Oʻzbekistonning ilmiy va taʼlim sohalarida, jumladan, texnika, tibbiyot, huquq, iqtisodiyot va boshqa sohalarda koʻplab yangi terminlar yaratildi. Buning uchun bir qator ilmiy va davlat tashkilotlari, xususan, **Oʻzbekistonda Tilni Rivojlantirish Instituti va Oʻzbekistonda Adabiyot va Tilni Tarjimonlar Assotsiatsiyasi** kabi tashkilotlar faoliyat koʻrsatdi. Bu tashkilotlar oʻzbek tilidagi terminologiya boʻyicha ilmiy tadqiqotlar olib borish, yangi terminlarni yaratish va ularni normativ hujjatlar asosida joriy etish bilan shugʻullanishdi. Biroq, bu jarayon hali toʻliq yakunlanmagan. Aksariyat sohalarda, ayniqsa, xalqaro miqyosda faoliyat yuritayotgan sohalarda yangi terminlarga ehtiyoj mavjud. Yangi ilmiy yutuqlar, texnologiyalar, global aloqalar va innovatsiyalar doimo yangi atamalarni keltirib chiqaradi, bu esa oʻzbek tilidagi terminologiyani doimiy ravishda yangilab borishni talab qiladi.

Mustaqillikdan soʻng, oʻzbek tilida yangi ilmiy va texnik terminlarni yaratishda xalqaro tajriba va standartlarga amal qilishga katta ahamiyat berildi. Oʻzbek tiliga xalqaro atamalarni moslashtirish va ularning oʻziga xos ekvivalentlarini yaratish jarayoni boshlanib, jahon miqyosidagi ilmiy-texnik atamalarni toʻgʻri tarjima qilishga harakat qilindi. Misol uchun, ingliz tilidagi "computer" atamasi oʻzbek tiliga "kompyuter" deb tarjima qilindi, lekin bu atama oʻzbek tilida rus tilidan olingan "komp'yuter" shaklida ishlatilmoqda. Bundan tashqari, iqtisodiyot va huquq sohalarida yangi terminlar yaratish uchun xalqaro huquq va iqtisodiy qonunlarni oʻzbek tiliga moslashtirish jarayoni amalga oshirildi. Masalan, "market economy" inglizcha atamasi oʻzbek tilida "bozor iqtisodiyoti" deb tarjima qilindi. Bunday yangilanishlar oʻzbek tilining global miqyosda tan olinishi va ilmiy faoliyatda samarali qoʻllanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Mustaqillikni qoʻlga kiritgan Oʻzbekiston tilshunoslari va ilmiy mutaxassislar, oʻzbek tilida yangi ilmiy va texnik terminlarni yaratish bilan shugʻullanishdi. Milliyashtirish jarayonida eski sovet atamalarini yangilash, xalqaro atamalarga oʻzbekcha ekvivalentlarni ishlab chiqish va yangi tushunchalar uchun oʻzbekcha soʻzlarni kiritish ishlari davom ettirildi.

Oʻzbek tilida yangi terminlar yaratishda, bir qator ilmiy maslahatlardan foydalanildi. Masalan, "information technology" ("axborot texnologiyalari") atamasi oʻzbek tiliga toʻgʻri tarjima qilindi va "digital" atamasi "raqamli" deb ishlatilmoqda. Biroq, baʼzi terminlar hali ham toʻliq milliyashtirilmagan va baʼzilarining ishlatilishi muammoli boʻlib qolmoqda. Shunday qilib, oʻzbek tilidagi terminologiyani toʻliq milliyashtirish, yangilash va modernizatsiya qilish jarayoni davom etmoqda.

Oʻzbek tilidagi terminlar nafaqat ilm-fan va texnologiya, balki madaniyat, sanʼat va tarix sohalarida ham muhim oʻrin tutadi. Madaniy terminologiya — bu tilni boyituvchi va madaniyatni yorituvchi maxsus atamalar toʻplamidir. Misol uchun, "badiiy adabiyot"da ishlatiladigan atamalar, sanʼat turlari va oʻziga xos madaniy ifodalar — bularning barchasi terminologik yondashuvni talab etadi. Shu bilan birga, turli tarixiy jarayonlarni tushuntirish uchun maxsus terminlar kerak boʻladi. Misol uchun, «sovet davri», «mustaqillik», «xalqaro aloqalar» kabi terminlar Oʻzbekistonning tarixiy taraqqiyotini ifodalaydi va ular oʻzbek tilida aniq belgilangan tushunchalar orqali ishlatiladi. Madaniyatga oid terminlar yaratish va ularni keng jamoatchilikka taqdim etish, tilni boyitishga va uni zamonaviy dunyo bilan uygʻunlashtirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Abdurahmonov, B. (2006). Oʻzbek tilining terminologiyasi. Toshkent: Oʻqituvchi.
2. Gʻulomov, X. (2014). Ilmiy-texnik terminlarning oʻzbek tiliga moslashtirilishi. Toshkent: Fan.
3. Jumaniyozov, M. (2008). Oʻzbek tili: ilmiy-texnik sohalar va tarjima masalalari. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi.

4. Baltayeva, I. T., Baltayeva, A. T., Axmedova, M. A., Axmedova, M. M., & Kazaqov, R. T. (2024). Use Of Virtual Laboratories To Conduct Football Training. *Modern Science And Research*, 3(2), 709-718
5. Boltayeva, I. T., Boltayeva, A. T., Axmedova, M. A., Axmedova, M. M., & Kazoqov, R. T. (2024). Periods Of Production Education. The Period Of Initiation, Preparation, Acquisition And Completion Of The Profession. *Modern Science And Research*, 3(2), 561-569.
6. A.T.Baltayeva. Bo'ljak adabiyot o'qituvchilarini o'quvchilarni tanqidiy baholashga o'rgatishga tayyorlash metodikasi. O'quv q'ollanma. Toshkent, "LESSON PRESS" nashriyoti, 2023, 105- bet.
7. Baltayeva I., Baltayeva A., Tursunova N. Unique reproduction is away from revealing literary success. *Vidyabharati international interdisciplinary research journal TURKEY*. ([http://www.viirj.org/specialissues/ indexing](http://www.viirj.org/specialissues/indexing) : ESCI (Web of Science) 2021/SP2108/SP2108.html
8. Baltayeva I. Drip the role and importance of tradition in literary succession (On the example of the work of Abdulla Qahhor). *South Asian Academic Research Journals (SAARJ). ACADEMICIA. An International Multidisciplinary Research Journal*. Impast Factor-SJIF-2021.10.
9. Baltaeva A.,T. Amanlikova N.R. Computer interaction with students in language teaching //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2022. – T. 2432. – №. 1. – S. 060025.
10. Baltayeva A. T. Designing lessons aimed at teaching students to critically evaluate the personality of the heroes of the work of fiction //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – S. 947-952
11. Baltayeva A. T. Shaping the critical thinking of pupils at literature lessons //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – T. 7. – №. 10. – S. 6-8.
12. Baltayeva A., Xalikberdiyeva N. Formation Of Cultural Communication In Russian-Speaking Groups //Talqin Va Tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 20.

13. Boltayeva O., Pirnazarova S. The Expression Of True Human Feelings In Alisher Navoi's Epic" Farhad And Shirin" //Talqin Va Tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 24.
 14. Boltayeva O. Alisher Havoiiy Asarlari Orqali O'Quvchilarda Tanqidiy Fikrlashni Rivojlantirish //"Science Shine" International Scientific Journal. – 2023. – T. 6. – №. 1.
 15. Baltayeva A. T. She'r Kishi Ruhining Serohang Sozi //Scientific Aspects And Trends In The Field Of Scientific Research. – 2023. – T. 2. – №. 15. – S. 81-84
 16. Boltayeva I. T. Et Al. Periods Of Production Education. The Period Of Initiation, Preparation, Acquisition And Completion Of The Profession //Modern Science And Research. – 2024. – T. 3. – №. 2. – S. 561-569.
 17. Anadjan Tadjibayevna B. Importance Of Distance Education Today //Miasto Przyszłości. – 2024. – T. 46. – S. 191-194.
 18. Baltayeva A. T. Teaching Students To Critically Evaluate The Characters Of A Work Of Art In Literature Classes. "Language And Literature Education". 2021. Number 5. 294-300 P.
 19. Baltayeva A. T. Students To The Heroes Of The Artistic Work Non-Traditional That Teaches Critical Evaluation Lessons. International Journal On Orange Technologies (IJOT) VOL. 3 NO. 4 (2021): IJOT 432-434. www.Iupr.Ru
 20. Baltayeva O. T. Development Of Reading Activity By Teaching Students To Critically Evaluate The Characters Of The Literary Work. Journal Of Pedagogy 2021. Issue 6. 54-57.
-